

Отже, структура бажальної модальності – це такі, у яких модальне значення бажальності виражається як бажання суб'єкта мовлення встановити відповідність змісту речення з дійсністю.

Вивчення категорійних ознак у значенні слова дозволяє пояснити лексичну обумовленість граматичної системи мови, оскільки семантична ознака безпосередньо співвідноситься з граматичним формантом, то така ознака повинна спиратися на функціонально-семантичне поле. Звідси випливає необхідність установавання рангів категорійної градації. Ми вважаємо граматичний спосіб вираження категорійної ознаки за вищий ранг мовної категоризації, лексичний спосіб вираження – за нижчий ранг варіативності семантичної категорії в мові і розглядаємо як полярні, так і проміжні ранги категоризації ознаки соціального статусу людини у семантичній системі мови. Необхідно зауважити, що наявність функціонально-семантичної бази, лексичних способів вираження деякої ознаки не є гарантією морфолого-синтаксичного прояву такої ознаки. У будь-якій мові є, наприклад, група слів і словосполучень, що виражають можливість+бажаність. Формальність категорії зумовлена не тільки семантичною підставою категорійних ознак у лексиці, але й типологічними домінантами граматичної системи. У цьому плані особливий інтерес для нашого аналізу представляють сховані категорії, проміжний тип між власне лексичною і формально-граматичною категоризацією.

Категорійні ознаки у значенні слова пояснюють організацію лексико-семантичної системи мови. Ці ознаки мають різну питому вагу в семантиці слова. Ознака у значенні слова може одержати спеціалізований спосіб вираження, тобто бути значеннєвою домінантою слова, і неспеціалізований спосіб вираження, тобто займати підлегле положення у значенні. Стосовно семантики слова правомірно, на нашу думку, вести мову про максимальну, мінімальну і проміжну спеціалізацію ознаки.

Таким чином, ознаку в семантичній системі мови можна визначити як категорійну, якщо ця ознака виражає значення відносин, є спеціалізованою стосовно великої групи неспеціалізованих близьких за значенням ознак.

У сучасній модальній логіці до кола модальних відносять епістемічні, деонтичні, аксіологічні та алетичні значення. Логічна алетична модальність відповідає тому семантичному компоненту мовної модальності, який характеризує висловлення з погляду вираження у ньому відношення повідомлення до дійсності як реального чи ірреального (можливого, необхідного, бажаного).

Аналіз експліцитних висловлень з урахуванням результатів дослідження модальної логіки та семантико-синтаксичного і прагматичного аспектів висловлення дозволяє визначити коло субкатегоріальних модальних значень. У межах об'єктивно-модальних розрізняються значення реальності, можливості, бажальності та необхідності, кожне з яких має свій набір засобів вираження. Суб'єктивно-модальними є епістемічні значення категоричної достовірності, достовірності та проблематичної достовірності, раціонально-оцінне та емоційно-оцінне аксіологічні значення й оптимістичне та волюнтаристичне волюнтаристичні значення.

Модальні оператори з епістемічним, аксіологічним та деонтичним значеннями найчастіше формують суб'єктивну модальну рамку висловлення і є засобом вираження ставлення мовця до змісту повідомлення. Аналіз суб'єктно-предикатної структури логічного судження дозволяє виділити модальність *de re*, співвідносно з лінгвістичною об'єктивною модальністю, та модальність *de dicto*, співвідносно з лінгвістичною суб'єктивною модальністю.

Список використаних джерел

1. Бондарко А.В. Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии. – Л.: Наука, 1983. – 208 с.
2. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: Монографія. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.
3. Золотова Г.А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса // Актуальные проблемы современной лингвистики: Учеб. пособие / Сост. Л.Н. Чурилина. – 2-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 416 с.
4. Плющ М.Я. Відмінок у семантико-синтаксичній структурі речення. – К.: Вид-во Київ. пед. ін-ту, 1978. – 107 с.
5. Сологуб Н.М. Експресивна функція граматичних категорій // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Слов'янська філологія. – Чернівці: Рута, 2002. – С.32-35.
6. Шинкарук В.Д. Диктум і модус у плані синтаксичної номінації й номінативної деривації // Актуальні проблеми металінгвістики: Науковий збірник. – Черкаси, 1999. – С. 261-263.

The article analysed the problem of semantics of modality and of modal values at linguistic level.

Key words: modality, category of modality, features of category, desirability, possibility.

УДК 81'271 : 821.161.2-1 Л11 / 7.08

Горох Г. В.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ ЮРІЯ ЛИПИ

У статті розглядаються особливості поетичної мови Юрія Липи. Аналізуються художні функції стилістичних фігур: ампліфікації, градація, риторичні звертання, епітет-оксюморон, еліпс, синоніми, антоніми.

Ключові слова: поетичне мовлення, художні функції, стилістичні фігури: ампліфікація, градація, алітерація, плеонаризм, антитеза, риторичні звертання, епітет-оксюморон, еліпс, синонімія, антонімія.

Поезія Юрія Липи складає один із найоригінальніших і найзначиміших пластів української літератури. У ній сконцентрована вся буремна, широка натура автора: мислителя, містика, борця. Кожен крок Ю. Липи в літературі: в поезії, ліричній драмі, новелістиці, повістярстві, есеїстиці – був наскрізь явищем своєрідним, сповненим справжньої мистецької пристрасті, живого натхнення, художньої самотності слова.

Мета дослідження – з'ясувати особливості поетичної мови Юрія Липи, а саме: аналіз художніх функцій стилістичних фігур у поетичному мовленні митця.

Стильовий аналіз творів засвідчив багатство та самотність використання автором стилістичних фігур, що надають творам оригінальної форми для образного вираження думок і почувань.

Синтаксична структура творів є стилістично увиразненою, характеризується тенденцією до ускладнення. В осмисленні феномену поета особливо вражає стрункість його фрази, а також витончена мальовничість та зорова ефектність, що засвідчує самотність його художнього мовлення.

Синтаксичні засоби увиразнення мовлення складає група так званих стилістичних фігур мовлення, тобто «є наслідком свідомого вибору, спеціального розрахунку письменника з метою вплинути на читача; можуть виконувати різноманітні функції, зокрема, індивідуалізувати чи типізувати мовлення, виділяти окремі слова чи частини фрази, особливо важливі в смислового відношенні, виконувати композиційну функцію емоційного увиразнення і т. д.» [6]

Часто поет вдається до такого накопичення слів, яке підкреслено зіставляє, експресивно посилює висловлену думку. З такою метою поет звертається до ампліфікації: «Лізе строкате, страшне, рябе перемішане стадо» [3]. Використовує поет і градацію, зіставляючи певні мовні одиниці в послідовності поступового наростання чи спадання їхнього смислового або емоційного значення, наприклад: «Радій, захоплюйся, палай, гори!» [3]. Тут в один висхідний градаційний ряд вмонтовані семантично віддалені, різноаспектні слова.

Раптова зміна ритмів, примхливі алітерації, піднесена до інтонацій молитви риторика, екстазне порівняння й пристрасне заклинання, релігійна сила віри в племінну, освячену всіма поколіннями національну ідею – це Юрій Липа в «Суворості». Щонайперш – у циклі, що її відкриває («Націє, народжена з огня...») [1].

Маловживаним у творах письменника є плеонаризм, адже поет досить рідко нагромаджує синонімічні вислови, утворені з близькозначних слів, як наприклад: «Правда – воля вже не згасне», «гатили – гупали...» [3].

Антитеза допомагає читачеві глибше усвідомити зв'язок явищ, чіткіше уявити їхні особливості. Підкреслене протиставлення протележних явищ, понять, думок, почуттів, образів дає можливість автору створити надзвичайні виразні, об'ємні образи: «Хтось віддасть, і хтось візьме життя» [3]. Антитеза дає невичерпні можливості для створення сатиричних картин. Проте може будуватись і на потенціальних антонімах, на словах, які не є антонімами в мові, але набувають конкретності в спеціально організованих текстах, як наприклад: «Он лугом ясна дівчина іде, а поруч неї темний мурин» [3].

Мовлення поета насичене риторичними фігурами, які індивідуалізують й емоційно увиразнюють його, привертають особливу увагу до певних аспектів зображуваного явища, а в окремих випадках використовуються з композиційною метою.

Риторичні звертання вживає автор для посилення виразності й емоційного напруження, які індивідуалізують й емоційно увиразнюють мовлення, привертають увагу, а ще й виробляють у читача певне ставлення до зображуваного, наприклад: «О Україно! Лебедю мій ясний!» [3].

Епітет–оксюморон є засобом контрастного зіткнення понять. Поєднуючись, два протилежні за змістом слова в сукупності дають нове поняття. Такі фігури допомагають повніше відтворити складність і суперечливість зображуваних явищ, наприклад: «Мертві форми мертвої краси» [3].

Риторичні запитання відзначаються великим зарядом експресії, часто передають чийсь почуття й роздуми у гіперболізованій категорично-виразній формі; афористично узагальнюючи загальновідому або очевидну думку, наприклад: «Який в розпачі сенс» [3].

З метою затримати або посилити увагу на якомусь із аспектів зображуваного автор вводить у текст риторичні оклики, що мають підкреслено-емоційний характер: «О чайки зойк понад ставками» [3].

Автор використовує розмаїття лексичного складу української мови: пряме й переносне значення слова, синонімічне й антонімічне багатство, стилістично марковану лексику тощо, що збагачує літературну мову новими значеннями та новими відтінками значень слів.

Лексичними засобами експресії у поетичному мовленні Юрія Липи є антонімія. Її конкретне зіткнення посилює емоційність сприйняття, наприклад: День і ніч я чую над собою навісні мотори самольотів, – День і ніч проходить кавалерія дзвінкими брукми. ... День і ніч кроки й стрілянина [3].

Поетична мова Юрія Липи насичена порівняннями, які сприяють підкресленню тієї чи іншої специфічної особливості описуваного явища. Вони є центральним тропом його поезії, навколо яких організуються інші тропічні засоби. Поезія Ю. Липи насичена індивідуально–авторськими порівняннями. Порівняння поета характеризується творчою оригінальністю, глибоким змістом, за допомогою яких він передає свої враження від побаченого, почутого, створити яскраві образи, вдосконалювати поетичну мову, наприклад: У сонці Бог тебе, мов килим, розіслав – Як пес, чекала смерть на ранене тіло – (с.273); над військом пролітали, наче птиці (с. 275); Свої рядки вогненні він кидав, – Мов маски, викривлені страшно (с. 239); Щоб душу визволить, Ти нам ламаєш тіло, І світиш, як закон, і плинеш, як кадило (с. 126); Я – так, як вітер свіжий, що докола тебе (с. 130); Людська душа, як

дереву гіллясте, Як дерево гіллясте при дорозі (с. 130); Був день, як – плач, а потім – горді і гнівен (с. 139); Він підлетів, як орел ... (с. 679); Щоденний бій, мов корона на чолі Того, Хто є істота Закона (с. 678); Час людини, як вояк, утікає (с. 678); Що гне у смерть, мов шоглу корабля. Наповнені, напружені вітрила (с. 266); Ти у душах сумирних, як дим, як пожар, як нещастя (с. 271); І от поволі зростають міста, як хотіння, як гордість (с. 272); Встануть селяни, як туча, і заповнять рівнини (с. 273); І світиш, як закон, і плинеш, як кадило (с. 126); Душа, як дерево, очищена громами. Свої рядки вогненні він кидав, Мов маски, викривлені страшно (с.133);

Звукопис (звукові повтори) у художніх творах виконують різні функції. Це й звуковідтворення (наприклад гар – гар) і звуконаслідування (шамрає і шамотить) і звукопис – алітерація і асонанс.

Автор часто вдається до простого прямого повтору (повнозначних слів). Звичайний повтор є засобом підкреслення емоційного й смислового чинника, адже повторюються ті вислови, які створюють почуттєву домінують. Інтонаційно-виражальна сутність цих повторів залежно від їх змісту і місця у вірші різноманітна. Вони можуть виражати тривалість дії, її інтенсивність у вияві, а також переважання якоїсь певної ознаки, що надає поетичній думці особливої інтонаційної переконливості, наприклад: «Пливе мара, мара, мара». Експресивний повтор – обов'язковий компонент поета: «О земле, земле ...»[3].

Повторення службових слів, так звану багатосполучниковість, поет використовує як засіб, що уповільнює мовлення, наприклад: «І що вірші, і що музика, і що коло»; для передачі нагромадження якихось предметів або явищ, рис описуваного з увиразненням, виділенням кожного складника такого опису, наприклад: для надання мові урочистості, оскільки часто асоціюється або стилізується під багатосполучникові синтаксичні конструкції біблійних текстів.

Надзвичайно часто зустрічається тавтологія. Підсилення одного слова його модифікованим варіантом створює експресію, повертає слову його первісну образність. Хоча тавтологія і створює певну надлишковість, проте водночас і збагачує вислів додатковими нюансами – і змістовними, й експресивними. Тавтологія виступає у тексті не в чистому вигляді, а разом з іншими засобами виразності, створюючи образи потрібного авторові спрямування, наприклад: «... дивна дивина» [3].

Серед стилістичних фігур є такі повтори, сила впливу яких прямо пов'язана з їх місцем у тексті (анафора, епіфора, епанафора та анепіфора). Анафора у поета своєрідна: «Він – стоголовий ... Він скрізь ... Він правду нам дає ...». «Йому ... Йому ...»[3].

Повтор у текстах окреслює реалії позамовної дійсності та акцентує на них увагу, а дистантно розміщені повторювальні одиниці формують композицію твору, регулюють темпоритм оповіді, виділяють найсуттєвіші моменти у сюжеті та дозволяють виявити ключові поняття в тезаурисі митця. На використанні лексичних, синтаксичних повторюваних мовних засобів базуються лейтмотиви та наскрізні теми. Розбудова лейтмотивів та наскрізних тем здійснюється також за допомогою лексико-семантичних полів, елементами яких виступають різноманітні експресивні одиниці (епітети, метафори, порівняння, перифрази тощо), наприклад: Були – безсмертні ці, хто боронив, Були – живі, ці мертві – на кордоні (с. 275); Зриваються, зриваються ошукані народи, Їхні розмови завзяті, то – гармати, гармати. (с. 233); Горить серце надхненно, Горить серце: «Я знаю» (с. 140); Людська душа, як дерево гіллясте, Як дерево гіллясте при дорозі. (с. 130); Любов то завжди є нещастя. То – мала річ. Любов то завжди є нещастя. Ось коханець Без слави і без відваги (с. 264); І все дрижить тоді в тобі, і все є чисте, І все пливе в тобі, мов дуже тихий гимн. (с. 264); Як сонце в променях, що палить і тремтить Як сонце в променях, іскристостях і громах, Що рвеш в надлюдську Мир і помах, Благословен еси за кожен день і мить! (с. 127); Щоб потвердити нам закони Щоб показати правди шлях (с. 127); О, хай би не діждати ще раз того стиду, О, хай би не діждати ще раз тої ганьби (с. 128); Ми – Нація, сузір'я мільйонів, Ми – серце воль, ми – буїна кузня сили ... (с. 131); Ми – Нація! Злились усі хорали, Ми – Нація! Усі – в один побідний! (с. 131); Сталось чудо велике одної ночі: Вийшла з землі рано Софія осіяна, Вийшла, засліпила людям очі (с. 133); Воїни генерали грають у карти Воїни не сплять, цідячи вино; Терпкі жорстокі їхні вояцькі жарти, – Воїни не сплять, цідячи вино (с. 134); – Час – мій! – Час – мій! Час – мій! (с. 269); Б'є продажність, Б'є підступ Б'є млявість (с. 270); Се пороги, се – кручі, се – море кричить наздогінці ... (с. 271); О, чашо ніжности, безсмертна Полтаво, О, чашо радощів, зеленострунна пісне, Ти – скерцо фарб, як пестоші первісні, Ти – промениста прадідівська славо (с. 273); Бий промінням! Бий промінням! Бий промінням (с. 253); Як на дні моря, Як у жовтім хвилюванні водорослин (с. 255); Щоб потвердити нам закони, Щоб показати правди шлях, Щоб ми ні знали правду путь Щоб вже тепер ми цінували Твоєї ласки чорні дні (с.255); Будь мій, будь мій навів (с. 257); Хто держить рух неба, незлічені зорі, Хто сонце проводить в простір (с. 257); Зриваються, зриваються ошукані народи, Їхні розмови завзяті, то – гармати, гармати (с.233); Ім'я минулого – ми, Ім'я будучини – чин: Хто став – є слугою тьми, Хто в поході – звияжець він: Він підлетів, як орел, Він злив усе, Що з глибоких джерел Повінь несе (с. 235); Пішла, пішла піхота (с.235); Вона живе, та Україна, Вона – над ним, Вона єдина І в ній корона душ! (с. 235); Свої рядки вогненні він кидав, Мов маски, викривлені страшно ... (с.239).

Одна з найбільших заслуг поета, на думку Є. Малинюка, полягає в тому, що «Липа одночасно доконав величезної ваги відкриття: відкриття цілої епохи в історично-мовнім процесі, а саме епохи нашого пізнього середньовіччя. Тому-то саме Липі-поетові судилося започаткувати і в значній мірі перепровести справу історичної комасації (збирання) сучасної літературної мови. Цей процес мав надати їй повноти і довершеності вже не фрагментарної «мови», а лише заінтегрованого тисячолітнім триванням історично нового і національного вивершеного язика»[4].

Як поет, Липа жив у далекій княжій та ранньо-козацькій добі. Звідти його образні мотиви, звідти врочисті і гранчасті архаїзми, що, здається, й зродилися саме для його поезії. Він прагнув не просто колориту, а самої автентики. Його робота зі словом нагадує гру скрипалія-віртуоза. Липа працював і працював із мовою, бо мова саме для такого поета – це все. Поет вивчав літописи й усі можливі джерела, добре володів складною літературною мовою періоду литовської доби. Його вертеп «Ярмарок» та присвячені Маланюковій «вірші –медальйони» показують, наскільки він почувається природно в химерній «макаронічній» стихії, де поряд живуть і латинізми, і слов'янізми, і комічні канцелярити, і непришлі вислови з просторіччя. Ось зразок його блискучої стилізації під бароко в «Ярмарку»: «Гісторії своєї оповідантом будемо не яко зводця і гонитель марностей тогосвітніх, тільки ознаймуємо і слюбуємо правду чистую в тім держати. Декамрія місяця а року Божого 1930 позверховне тяжко захоровавши, знайдовався я в шпиталю войсковім, місті найбарзій пішу смирюючім. О, сліпого человекеськая. што о животі многих а плодних літ піклуешся! Возьмут тебе за гріхи твої вишечепські до шпиталю войскового, гді в недостатках, в небезпеченствах і утрапінях великую часть мучеництва, а може, й смерть самую прийняти змушон будеш ...» Тут у концентрованому вигляді бачимо його бароковий стиль з усією химерією синтаксису й словника, з гротескними акцентами.

Поезія «міцно насичена історизмами – і то не лише тематикою, чи навіть словництвом, – поезія Юрія Липи вичаровувала нам самий дух історизму, самий дух героїчних дій нашої історії. І звідсіля її незвичайний тон. Тим-то така трудна і, може, навіть безнадійна була б праця критика – формаліста над «Суворістю». Саме в цьому, може, й таїться причина того, що вірші Липи ще довго залишатимуться тим, чим вони були в 20-х і 30-х роках – «поезією для поетів», якій не судилося ані так звана широка популярність, ані так званий масовий читач[4], наприклад: Загасли ватри гордих козаків (с. 275); Раз він узрів раба ... (с. 24); Воїни покинули забави і встали, І всі ватри запалахкотіли (с. 244); Серце людське не узріло (с. 246); Це ж твоя короґва, Україно, наді мною клекоче ... (с. 140); Там нам Савур – могилі вождь спинив коня (с. 133); Діла, що дух нам сотворив (с. 266); Шляхетне чоло мого Батька (с. 267); Ти – скерцо фарб, як пестоші первісні (с. 273); Врешті з розбитим чолом і солоно болочими грудьми (с. 249); Його брилянтове, сліпучеє осердя Дарує зло палахкотливим сколом (с. 250); ... брат мудрости, з жонами гречний (с. 253); І світить, як закон, і плинеш, як кадило, Благословен еси! – довічно славимо Бога (с. 253).

Одним із важливих засобів посилення виразності й образності, точнішої передачі психологічного стану особи чи загального фону подій є метафори, які у художньому мовленні збуджують нові уявлення шляхом несподіваної сполучуваності слів із різною валентністю.

Індивідуально-авторські метафори по-новому освітлюють те чи інше явище, психологічний чи фізіологічний процес, емоційний стан людини.

У поезіях Юрія Липи спостерігаємо виникнення дієслівної метафори внаслідок персоніфікації явищ природи та реалій навколишнього світу: перенесення якостей і характеристик одних реалій і процесів на інші в межах однієї групи типу «людина», «реалії навколишнього світу» та інші; перенесення зовнішніх ознак, фізіологічних процесів в тварин та людей; перенесення людських якостей на зображувальні урбаністичні подробиці та предмети культурного світу людини; перенесення екзистенціальних ознак, властивостей неживої природи та органічного світу на буття людини, наприклад: Лови чужую річ, що дивна і майстерна (с. 274); Сплять ящірки на мурах. День дзвенить (с. 274); В степу широкому розлігся голос війська (с. 276); Все повстало: гріх, помста, відвага і святість ... (с. 233); Щоб знову міць була і серце знов тремтіло ... (с. 127); І осідають біси на деревах (с. 130); Вийшла з землі рано Софія осіяна, Вийшла, засліпила людям очі (с. 133); В степу широкому розлігся голос війська (с. 133); Бо в серці вольному палав бездонний жаль ... (с. 134); І чорні пристрасті укрила перед нами Його амбіція, ридальна в самоті (с. 134); Так по безсонних ночах ранки Вогні засвітають долинам (с. 678); Бачу там, над морем, Проходить Правда, гість у левій шкірі І вірність тиха, йде і з нею розмовляє, І непідкупність з золотим ключем (с. 267); Чорна п'ятьма, як гадука ниця, Обвиває ліженько мое (с. 675); Говорить серце натхненню Говорить серце: «я знаю! Се твоя короґва, Україно, Надо мною клекоче, – Хто мене вбив безневинно За мої вірні очі?» (с. 250).

Результат аналізу мовного матеріалу метафоричного слововживання свідчить про високе естетичне чуття поета.

Юрій Липа – один із тих небагатьох, у кого нічого й шукати якоїсь зрозпаченості, сліз, нарікань. У кожному його слові – впевненість і віра. Але це не ті віра й упевненість, які бувають у наївних примітивців, котрим годі збагнути, що світ не такий простий, яким він їм здається. Це впевненість і віра людини, яка давно вже не тільки все для себе осмислила й визначила пріоритети, а й твердо знає: ніщо й ніколи не зіб'є її з обраного шляху; а труднощі на те й існують, щоб їх долати. А ще – найголовніше – таким людям у житті «присвічує» велика мета, що не дозволяє їм відволікатися від неї на неістотні дрібниці й жалі.

Список використаних джерел

1. Липа Ю. Післямова «Яснозбройний» Михайла Слабошицького / Ю. Липа. – Київ. №9. – 2005. – С. 127-147.
2. Липа Ю. Поезія / Ю. Липа. – Київ, 2005. – №9. – С. 127.
3. Липа Ю. І. Вірую: Вибрані вірші; Перевидання за збіркою 1938р. / Післямова О. Янчука. – Львів: Каменяр, 2001. – 102 с.
4. Малинюк С. Книга спостережень / С. Малинюк. – Торонто, 1962. – С. 228.
5. Потебня О. Поезія. Проза. Згущення думки / О. Потебня // Теоретическая поэтика. – М., 1990. – с. 75-80.
6. Ричардс А. Философия риторики / А. Ричардс // Теория метафоры. – М.: Прогрес, 1990. – С. 45-46.

7. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. Олександра Галича. – К: Либідь, 2006. – 487с.
8. Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст. Кн. 2. – К.: Аконіт, 2003. – 799 с.

The article depicts the peculiarities of poetical language of Yuri Lypa. The work analyses the functions of the following tropes: amplification, climax, rhetorical form of address, epithet-oxymoron, ellipse, synonyms, antonyms.

Key words: poetical language, artistic functions, stylistic tropes: amplification, climax, alliteration, pleonasm, antithesis, rhetorical forms of address, epithet-oxymoron, ellipse, synonymy, antonymy.

УДК 811.161.2:811.161.2-32К1/7.08

Коваленко Б.О.

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ РАНИХ ОПОВІДАнь М. КОЦЮБИНСЬКОГО (НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАння «АНДРІЙ СОЛОВІЙКО АБО вченіє світ, а невченіє тьма»)

Різні мовно-структурні рівні українських говірок: фонетичні, лексичні, словотвірні, синтаксичні – були і є об'єктом дослідження багатьох українських мовознавців. У статті, на матеріалі автографа, охарактеризовано мовні особливості та подільські діалектні риси, що виявляються в оповіданні «Андрій Соловійко або вченіє світ, а невченіє тьма» М. Коцюбинського. Встановлено, що і у мові автора, і у мові персонажів трапляється чимало слів, характерних для подільського говору.

Ключові слова: М. Коцюбинський, діалектизм, мовні риси, діалектні риси, подільський говір.

Творчість М. Коцюбинського – це вершина української прози кінця ХІХ – початку ХХ ст., один із наріжних каменів її подальшого розвитку. У цей період у багатьох прозаїків перші твори належали до «літератури для народу» і мали бути зразками просвітительського реалізму з дидактичною настановою. До таких належить і твір «Андрій Соловійко або вченіє світ, а невченіє тьма», у ньому показано образ народницького вчителя, який мріє про загальну освіченість селян.

Відповідне оформлення рукопису свідчить, що М. Коцюбинський збирався подати його до друку. На титульній сторінці зазначено: «Для народа». Нижче назва: «Андрій Соловійко або вченіє світ, а невченіє тьма». Під назвою напис: «Зложив Михайло Коцюбинській 1884 року». В кінці рукопису зазначено: «Кинець, г. Винниця. Року Божого 1884». Ще одним свідченням того, що автор планував свій твір друкувати є правопис, яким написане оповідання – ярижка. Передові українські письменники користувалися цим правописом лише в творах, призначених для друкування у царській Росії. Але твір так і не був надрукований за життя М. Коцюбинського. Письменник не здійснив свій намір, бо прислухався до думки співробітника «Киевской старины» етнографа Цеслова Неймана, – людини освіченої і з великими симпатіями до української літератури, – який не тільки дав негативну оцінку творові, а й порадив початківцю кинути «невідповідне» заняття і «не калічити святу нашу мову». Після такого вироку М. Коцюбинський довго не наважується показувати комусь свої твори. І лише у 1890 році у Львові був надрукований його вірш «Наша хатка», а потім ще декілька творів дістали схвальну оцінку. Панас Мирний особливо виділяв «Харитю»: «Прочитав я її та й нестямився!.. У такій невеличкій приповіді та такого багато сказано! Та як сказано! Чистою, як кринична вода, народною мовою; яскравим, як сонячний промінь, малюнком...».

«Андрій Соловійко...» вперше надруковано в журналі «Україна» лише у 1924 році. В основу сюжету оповідання, як стверджує С. Козуб у праці «Ранній Коцюбинський», спираючись на усні спогади брата письменника – Хоми Михайловича, покладено справжню подію: «Волоський станіславчицький старшина Сеульський, у якого писарював батько Михайла Михайловича, вирядив з села кривого хлопця за те, що той крав. Минуло декілька років, і ось пішла чутка, що той самий хлопець, здобувши освіту, став за вчителя у Жмеринці. Щодо інших осіб твору, то з такими прізвищами були знайомі Михайла Михайловича за того часу – Жук та Лотоцький. Коли порівняємо цю дійсну подію з сюжетом, як його подано в творі, ми побачимо, що то Коцюбинський примушує Соловійка повернути по одержанні права учителювати до рідного села Босівки, а коли так, тоді само рекомендація Соловійка селянам, каяття в своїх гріхах, проповідь просвіти з такою ґрунтовною аргументацією набуває особливого значення і початок літературних проб Михайло Михайлович у тісний зв'язок і залежність від народницького руху в літературі» [1, с. 105].

Аналізуючи це оповідання, дослідники не без підстав пов'язують його із Т. Шевченком – кожний з чотирьох розділів цього оповідання має епіграф з Шевченка, і це не штучна прикраса, а можна сказати, кістяк ідеологічний і формальний усього оповідання. Воно ніби ілюстрація до чотирьох характерних цитат із Шевченка, зв'язаних фабульною та ідейною послідовністю. Йдеться не про літературні впливи, а про впливи на розвиток письменницької свідомості і, можливо, про тематичну спорідненість. Коли ж говорити про перші літературні впливи, властиві Коцюбинському в цьому періоді, – зауважує С. Федоренко, – то це були передусім впливи старших письменників-клясиків, зокрема, Івана Нечуя-Левицького та Панаса Мирного [3]. До такої ж думки схиляється й В. Масальський: «За манерою письма, мовним стилем вони дуже близькі до зразків реалістичної прози І.С. Нечуя-Левицького, ще більше – П. Мирного [2, с.8]. Сам Коцюбинський про це пише в листі з 22-го липня 1896 року Панасові Мирному: «Ваші твори мали великий вплив на мене. Окрім величезного літературного хисту, який зразу зачарував мене, я бачив в них широкий та вільний розмах думок - власне те, чого не стає мало не всім нашим белетристам... Я читав і перечитував ваші романи, упивався ними...».